

A falugondnokok képzése, lehetséges szerepük a települési reziliencia megteremtésében

The training of village caretakers, their potential role in creating resilience in settlements

Dr. Koltai Zoltán

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

Vidékfejlesztési Tanszék

tanszékvezető, egyetemi docens

Email: koltai.zoltan@pte.hu

ORCID: 0000-0002-7101-4245

Bevezetés

Lakóhelyi vonzerőkkel kapcsolatos magyarországi kutatásunkban első helyre került a közbiztonság, megelőzve olyan szempontokat, mint az infrastruktúra, az egészségügyi szolgáltatások vagy a foglalkoztatási körülmények. Miközben városi lakosként ritkán szembesülünk azzal, hogy lakóhelyünkön hiányt szenvednénk a mindennapi szükségleteinkhez szorosan hozzátartozó javakból, a kistelepüléseken élők számára sajnos gyakran elérhetetlenek a társadalmi alapfunkciók. Különösen problematikus mindez az előregedő, szociális gondokkal is küzdő kisközségekben, ahol a megritkult tömegközlekedési kapcsolatok szinte lehetetlenné teszik a teljes értékű életet. Számukra a falugondnok jelentheti az elszigeteltség csökkentésének egyik, ha nem egyedüli esélyét. 2022-től a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karán valósul meg a Baranya és Somogy vármegyei falugondnokok képzése. A tanulmány a falu- és tanyagondnoki szolgálat működési jelentőségét mutatja be, érintve a képzési program lehetséges tartalmi bővítését tűzvédelmi alapismeretekkel.

Introduction

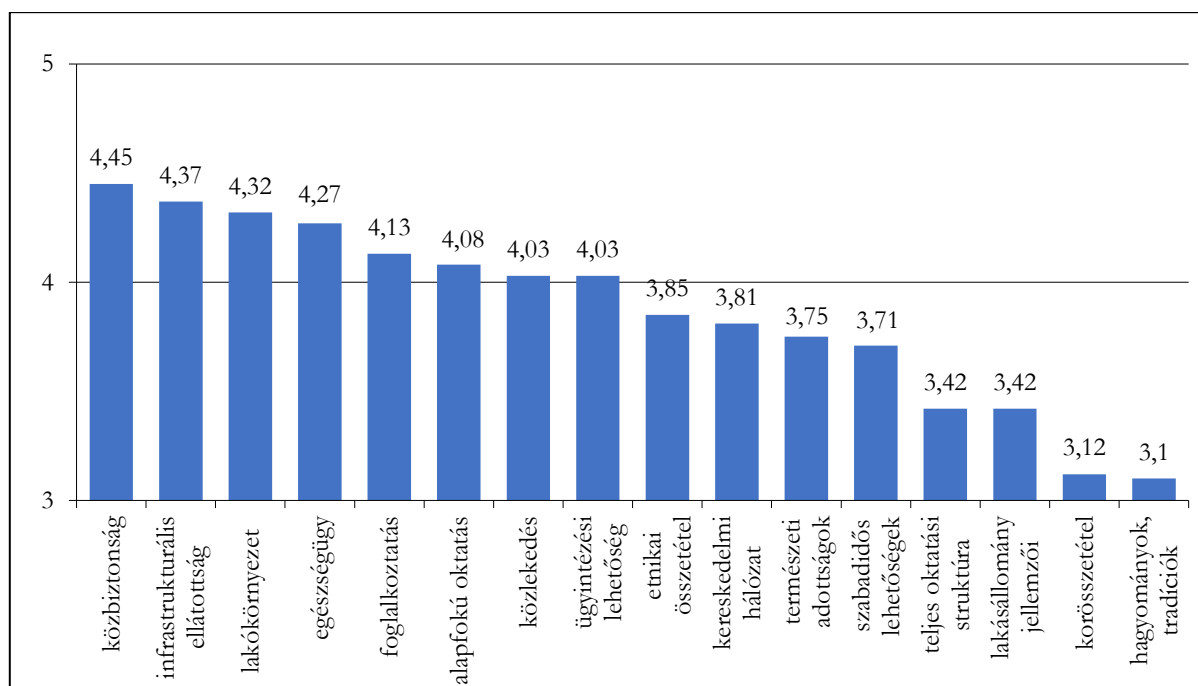
Our research into the attractions of the places of residence in Hungary ranked public safety first, ahead of aspects such as infrastructure, health services and employment conditions. As urban dwellers we rarely find ourselves short of the goods that are essential to our daily needs, at the same time, these basic social functions are often inaccessible to people living in small villages. This is particularly problematic in ageing small communities with social problems, where the poor public transport links make it almost impossible to live a full life. For them, the village caretaker may be the only way to reduce isolation. A training of village caretakers of Baranya and Somogy County is implemented at Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development of the University of Pécs from 2022. The paper presents the functional importance of the village and farm caretaker service, touching on the possible addition of fire safety basics to the training programme.

Kulcsszavak: falugondnok, lakóhelyi vonzerők, közbiztonság, képzési program, tűzvédelmi alapismeretek

Keywords: village caretaker, attractions of the places of residence, public safety, training programme, fire safety basics

Lakóhelyi vonzerők értékelése

Rétegzett kérdőíves kutatásunk [1] keretében (a figyelembe vett négy szempont: a magyarországi népesség régiók szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és végül iskolai végzettség szerinti tagozódása) ezer, véletlenül kiválasztott magánszemély adott választ kérdéseinkre. A települések vonzerejét befolyásoló tényezőkkel kapcsolatos adataink kiértékelésekor (1. ábra) a legmagasabb értéket a „település közbiztonsága” tényező kapta (4,45), amit a „település infrastrukturális ellátottsága” (4,37), a „lakókörnyezet állapota” (4,32) és az „egészségügyi szolgáltatások teljessége” (4,27) követ. Az ötfokozatú skálán még további négy tényező szerepelt 4 feletti értékkel (foglalkoztatási lehetőségek és körülmények, az óvodai és alapfokú oktatás megléte, közlekedési kapcsolatok, az ügyintézési lehetőségek megléte). A felsőfokú végzettségűek különösen magas pontértéket (4,55) adtak a közbiztonságra.

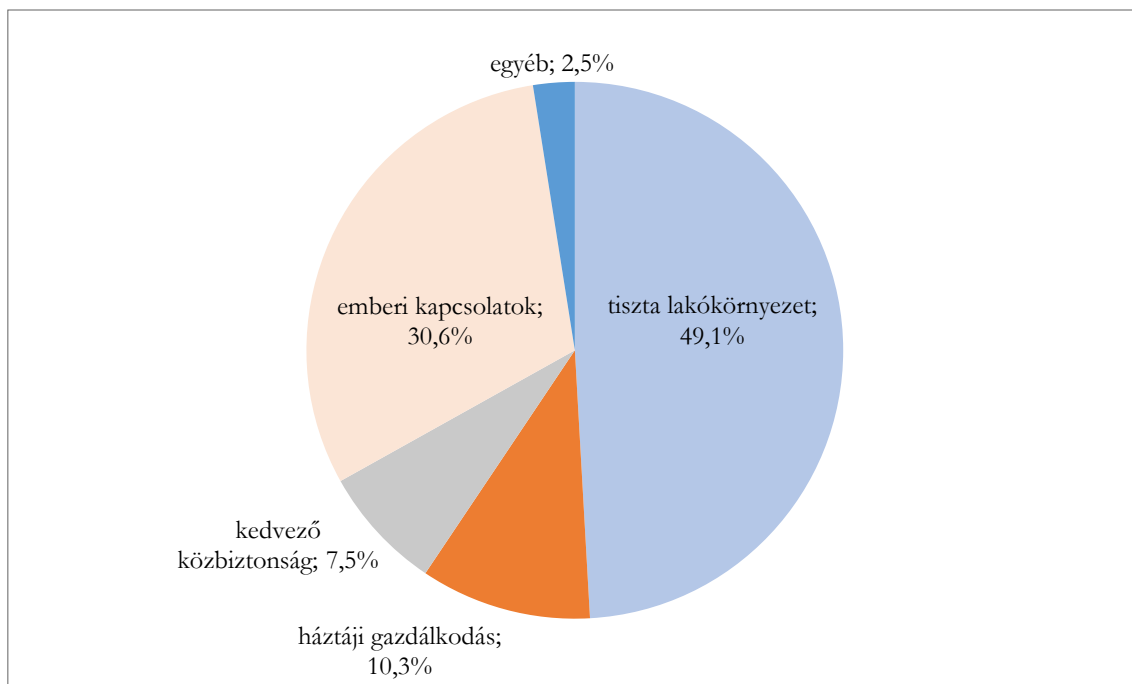
1. ábra: A települési vonzerők fontossági sorrendje, N=1000 (Forrás: ld. [2])

Egy kapcsolódó kutatás részeként 19 versenyképességi tényezőt értékelték 9 várostérség lakói [3]. Véleményük szerint a legfontosabb szempont „az, hogy az emberek szeressenek itt élni”, ennek megvalósulásához sokkal inkább társadalmi, mint gazdasági tényezőket tartanak lényegesnek (közbiztonság, életkörülmények javítása, egészségügyi ellátás minősége, környezet- és természetvédelem, hulladékkezelés).

A kistelepülési életkörülmények lakossági megítélése

Kérdőíves kutatásunk keretében többek között arra is kíváncsiak voltunk, hogy a magyar lakosság hogyan vélekedik a kistelepülések által biztosított mindennapi életkörülményekről [4]. A kistelepülési előnyök kapcsán megfogalmazott válaszok közel fele (49,1%) az egészséges, tiszta és természetközeli lakókörnyezethez kapcsolódott. Szintén sokan említették a pozitív emberi kapcsolatokat, az összetartást, kölcsönös figyelmet és segítőkészséget (30,6%), a harmadik leggyakrabban említett előny pedig a háztáji gazdálkodás, kertészkedés és az ezzel kapcsolatos önellátás lehetősége volt (10,3%).

A jobb közbiztonságot a válaszadók 7,5%-a említette, az egyéb kategória (2,5%) mögött pedig az alacsonyabb ingatlanárak és a településen belüli kisebb távolságok húzódtak meg (2. ábra).

2. ábra: A kistelepülési előnyök megoszlása, N=1000 (Forrás: ld. [5])

Ezzel szemben a legtöbb kritika a hiányos szolgáltatások és ellátottság kapcsán érte ezt a településszintet, ami a válaszok kétharmadában (67,7%) fordult elő. Közel minden negyedik válaszban (23,7%) megjelentek a foglalkoztatással kapcsolatos problémák, a munkalehetőségek hiánya és az alacsony jövedelmek. Az egyéb kategórián (8,6%) belül az elnéptelenedés, előregedés, hátrányos etnikai összetétel szerepelt, de előfordult a túlzott ismertségből, hiányos közbiztonságból és az elszigeteltségből eredő problémák megemlítése is.

Kijelenthető, hogy a magánszemélyekkel kapcsolatos kérdőíves kutatásunk azon megállapítása, miszerint a falvakban élők legfőbb hátránya a hiányos szolgáltatásokból, ezen belül is a korlátozott közlekedési, egészségügyi és oktatási rendszerből, töredékes kereskedelmi hálózathoz, körülményes ügyintézési lehetőségekből, valamint a szűkös szabadidős lehetőségekből adódik, egyértelműen felértékeli a falu- és tanyagondnoki szolgálat jelentőségét. Ezt erősíti meg a vidéki településeink szociális alapszolgáltatásairól szóló jelentés is [6].

A falugondnoki szolgálat múltja, jelene és lehetséges jövője

Kemény Bertalan szerint a falugondnoki tevékenység egy olyan szolgáltatási forma, ami az ellátott teljes értékűségét úgy erősíti meg, hogy közben az emberi méltóság védelmét is biztosítja. Egyénre szabott segítségnyújtás, melynek alapja a bizalom [7]. A falugondnokság alapfogolata, később a szolgálatok elterjedése Kemény Bertalan mezőgazdasági mérnök, regionális tervező nevével kapcsolódik egybe, akinek hitvallása szerint minden településnek, emberi közösségnek joga van az élethez és saját jövője alakításához [8] [9]. Elsőként 1990-ben a Csereháti Településszövetség aktív közreműködésével, kísérleti jelleggel indult el a szolgálat az ország leghátrányosabb helyzetű Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei aprófalvaiban, a következő évben kezdhették meg működésüket Baranyában és Somogyban a falugondnokságok, amit a '90-es évektől újabb csatlakozó vármegyék kistelepülései követtek. Kezdetben 500, jelenleg 1000 fő alatti településeken működtethető a szolgálat. Alapelveknek számít az egy falu egy falugondnoki szolgálat megkötés, viszont megengedett, hogy egy nagyobb településen akár több tanyagondnoki szolgálat is működhessen. [10]

Bár a feladatkör 1990 augusztusában indult, a törvényi szabályozás csak a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 1996. évi módosításában jelent meg: „A

falugondnoki, illetve tanyagondnoki szolgáltatás célja az aprófalvak és a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyasi lakott helyek intézményhiányából eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása, továbbá az egyéni, közösségi szintű szükségletek teljesítésének segítése.” [11] Az 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendeletben meghatározásra kerültek a közvetlen, személyes szolgáltatások közül alapfeladatok és kiegészítő feladatok, valamint az önkormányzati feladatok megoldását segítő, közvetett szolgáltatások. [12]

Az egyidejűleg jelentkező települési és társadalmi hátrányok kezelésében a falugondnokok feladata szerteágazó, a szociális ellátórendszerben egyedinek számít [13]. Munkájuk az egész település (ellátási terület) lakosságához kapcsolódik, kisbuszokkal kapcsolatot teremtenek a falu szűkebb környezetén kívüli világgal, hiszen vagy az itt élőket viszik a központi település intézményeihez, vagy azok szolgáltatásait hozzák helybe (mozgékonyság). Az utazás egyben közösségi élményt is jelent, mivel nem pusztán másokkal közösen, de őket támogatva, biztonságos körülmények között valósulhat meg az ügyintézés, akár távol az otthontól (személyesség). Az információáramlás mindig kétirányú, hiszen amellet, hogy az ellátottak számára biztosítottak a helyi közösség naprakész hírei, a falugondnok a jelzett problémák visszacsatolásában is aktív szerepet vállal, egyszerre hozza és viszi a híreket (közösségi gondoskodás, figyelemmel az adatvédelemre). Ráadásul különös felelősség, hogy a falu- és tanyagondnok az, aki elsőként észleli a mindennapi problémákat. Ennek révén amellet, hogy a település külső kapcsolatait javítják, feladatuk a közösség belső működésének eredményesebbé tétele is.

A szolgálat fenntartó lehet önkormányzat, intézmény, kistérség, egyház vagy civil szervezet. Mivel a szolgálat többszereplős, elengedhetetlen az érintettek korrekt, felelős magatartása és intenzív kapcsolattartásuk. Kijelenthető, hogy a falugondnokság egy a helyi igények kielégítésére, helyi kezdeményezéssel létrehozott megoldás, mely „ujjlenyomatként” magán kell viselje az adott település sajátos jellemzőit, legyenek azok akár földrajzi, gazdasági, demográfiai vagy éppen intézményi, infrastrukturális eredetűek [14]. A kiindulópontnak számító igényfelmérés a szolgáltatás bevezetésekor ugyanúgy nélkülözhetetlen, mint a már működő szolgálat továbbfejlesztésekor. Mindezek alapján nem túlzó megállapítás, hogy a tanya- és falugondnoki szolgálat az ellátás térkapcsolatainak megerősítése által a magyar vidék sokrétű problémahalmazának lokális megoldásaként képes működni.

Beluszky – Kovács [15] alapján már 2010-ben az ország településeinek több mint fele (55,8%), 1758 település tartozott a 1000 fő alatti csoportba, ami 2023-ra csak tovább emelkedett (57,7% és 1833 település). [16] Tovább növeli a falugondnoki szolgálat jövőbeli jelentőségét, hogy 2010-hez viszonyítva nem csak arányában nőtt az 1000 főnél kisebb települések magyarországi összlakossághoz mért lakosság száma (2010: 7,7%, 2023: 8,2%), hanem számosságában is (2010: 768.060 fő, 2023: 783.629 fő). Mindez azért is figyelmet érdemlő, mert míg a 199 fő alatti, 200-499 fő közötti és 500-999 fő közötti települések száma, vagyis a falugondnoki szolgálat célterülete a vizsgált időszakban egyaránt növekedést mutat, addig az 1000-1999 fő közötti és 2000-4999 fő közötti települések esetében már csökkenés mutatkozik.

A falugondnokok képzése, a program lehetséges bővítése társadalmi alapismeretekkel

Ahogy Szaló fogalmaz, a falugondnok „elsődleges jellemzője az empátia, a ráérzés a szükségre, a tevékeny élet és saját személyiségének alárendelése a másikénak. Nagyszerű hivatás!” [17, p. 7.] A szolgálat alapértékei között [18] szerepel, hogy a demokrácia iskolája, mivel személyét azok választják, akiket szolgál. Jól csak ott töltheti be feladatát, ahol a társadalmi környezet együttműködő, a mindennapokban tetten érhető a közbizalom, a jóindulat és a nyitottság. (Itt visszaalnék kérdőíves kutatásunk azon eredményére, mely szerint a kistépülési lét jellemzően pozitív emberi kapcsolatokkal, összetartással, kölcsönös figyelemmel és segítőkészséggel kapcsolódik egybe, ami a 2. ábrán látható.) A feladat konkrét szakmai tartalma helyspecifikus,

mindig az érintettekkel közösen kerül meghatározásra. Központi előírások helyett a helyi sajátosságok rugalmas tartalommal képesek megtölteni a szolgálatot. A segítségnyújtás személyhez kötött, ebben rejlik annak kiszámíthatósága és megbízhatósága. A hely- és emberismeret, az emberség, rátermettség és elfogadottság kiemelt szempontok a falugondok személyének kiválasztásában, végül az egymásra figyelés, szolidaritás, a közösség tagjaiért vállalt felelősség működő faluközösségeket teremt.

Mivel az ellátandó feladatok sokrétűek, mindez széleskörű kompetenciák meglétét és mentálisan is erős személyiséget feltételez. Ezek alapján a falugondnok legfontosabb személyiségjegyei közé az empátiát, hitelességet, toleranciát, rugalmasságot, segítőkészséget, türelmességet, jó kapcsolátépítő és problémamegoldó képességet, határozottságot, precizitást, bizalmat, becsületességet és őszinteséget sorolhatjuk [19] [20].

Az 1989-ben alapított Falufejlesztési Társaság a kezdetektől nagy hangsúlyt helyezett a résztvevők képzésére. Először egy-, majd többhetes bentlakásos formában történt a falugondnokok képzése, amit jelenleg egy 170 órás, 52 óra elméletet és 118 óra gyakorlatot felölelő program biztosít [21]. A falugondnoki munkakörben csak olyan személy foglalkoztatható, akit a foglalkoztatás kezdő időpontjában a munkáltató bejelentett a munkakör betöltéséhez szükséges falu- és tanyagondnoki alapképzésre, és azt a munkakör betöltője a foglalkoztatás kezdő időpontjától számított egy éven belül el is végzi. A képzést a vármegyei önkormányzat vagy általa megbízott intézmény biztosítja a Nemzeti Szociálpolitikai Intézet szervezésében.

2022-től a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karán valósul meg a Baranya és Somogy vármegyei falugondnokok falu- és tanyagondnoki képzése, melynek során kiemelt figyelmet fordítottunk a felnőttképzés sajátosságaira [22]. Természetesen nem hagytuk figyelmen kívül, hogy a képzés sikere nem csak a program kialakításán és lebonyolításán múlik, de legalább ennyire meghatározók a résztvevők személyes tulajdonságai, valamint a megfelelő oktatási környezet is [23]. Az elmúlt években valamennyi résztvevő kitöltötte elégedettségi kérdőívünket, az 1-10 pont közötti skálán kimondottan magas, 9,7 pontot kapott képzésünk.

A főbb tananyagegységek jelenleg az alábbi struktúrát követik:

- A falugondnoki, tanyagondnoki tevékenység alapismeretei (falu- és tanyagondnokság története, a feladatellátás és annak dokumentációja, egészségügyi, jogi, ökológiai és gépjármű-üzemeltetéssel kapcsolatos ismeretek)
- Társadalom- és közösségismeret
- A szociális munka és a segítő foglalkozás
- Kommunikációs készségek és szakmai önismeret fejlesztése
- Terepgyakorlat

A képzés záródolgozat elkészítésével és szóbeli vizsgával zárul. A falu- és tanyagondnokok számára ezen felül kötelező továbbképzések is előírásra kerültek, így felsőfokú végzettség esetében 80, egyéb esetben 60 pontot kell megszerezniük a 4 éves továbbképzési időszak során.

A tűzhalál kritikus kockázati csoportját elemző tanulmány szerint [24] az áldozatok többsége 50 év feletti, egyedülálló, gondozásra és felügyeletre szoruló, idős férfi. Gyakran rendezetlen körülmények között, szegénységben élő személyek, akik az átlagnál több alkoholt fogyasztanak és dohányoznak. Mivel a falugondnoki szolgálat célcsoportja jelentős átfedést mutat az említett kockázati csoporttal, véleményünk szerint megfelelő felkészítéssel ők is képessé tehetők a veszélyforrások feltárására, az érintett személyek és azok környezetének (hozzátartozók, önkormányzatok, karitatív szervezetek) figyelmeztetésére a tűzveszélyes állapot megszüntetésének szándékával. A prevenció akár a 170 órás képzési program tartalmi megújításával, akár egy tűzvédelmi alapismeretekkel kapcsolatos továbbképzéssel biztosítható lehet. Az egyszerűsített

tűzkockázat-elemző kérdőív körültekintő használata a célzott felkészítés segítségével jelentős mértékben csökkenheti a bekövetkező halálos tüzesetek számát.

Összefoglalás és következtetés

„A jó falugondnok minden problémát észrevesz, amin tud segít, amit nem tud megoldani (idő, benzin, tudás hiányában), annak megoldását másként igyekszik szorgalmazni. Érdeklődik, információt keres, kér, közvetít, tette bátorít, ötletet ad, véleményt formál, a „köz” véleményét alakítja. Röviden: azon dolgozik, hogy újra működjön, újra életképes legyen a falu közössége.” [25, p. 21.] A feladatot ellátó személyek a bizalom és a biztonság zálogának tekinthetők, szerepük az 1000 főnél kisebb települések számbéli növekedése miatt a jövőben tovább erősödik.

Napjaink Magyarországon a legfontosabb lakóhelyi vonzerőnek a települések közbiztonsága számít. Ha hozzátesszük ehhez, hogy a tűzhalál kritikus kockázati csoportja és a legkisebb lélekszámú települések szintjén működő szolgálat érintettjei jelentős átfedésben vannak egymással, megerősítést kap a falu- és tanyagondnokok prevenciók célból történő integrációjának lehetősége és szükségszerűsége. A szolgálat így a település külső kapcsolatainak megerősítésén és a közösségek belső működésének eredményesebbé tételén felül újabb, közbiztonságot növelő funkcióval bővíthet a jövőben.

Irodalomjegyzék

- [1] Koltai Z. „Településtípusok lakóhelyi vonzerőinek értékelése”, *Földrajzi Közlemények* 139: 3. pp. 213-225., 13p. (2015)
- [2] Koltai Z. „Településtípusok lakóhelyi vonzerőinek értékelése”, *Földrajzi Közlemények* 139: 3. pp. 213-225., 13p. (2015)
- [3] Szirmai V., Váradi Zs., „A várostársadalmak versenyképesség-felfogása,” In: Szirmai V. (szerk.): *A várostársadalmi versenyképesség társadalmi tényezői* Budapest-Pécs: Dialóg Campus, pp. 185-190., 6p., 2009
- [4] Koltai Z., Sikeres és versenyképes városok, Piackutatás a magyar települések körében, Pécs: PTE FEEK, 2014, pp. 1-211.
- [5] Koltai Z., Sikeres és versenyképes városok, Piackutatás a magyar települések körében, Pécs: PTE FEEK, 2014, pp. 1-211.
- [6] Halloran J., Vera K. C., Basic social services in rural settlements – Village and remote homestead community care-giving. Synthesis report. Peer Review in the Field of Social Inclusion Policies: Hungary 2005, European Social Network, 2005, pp. 1-34. [Online]. Elérhetőség: http://pdc.ceu.hu/archive/00003916/01/1138966400_93475.pdf (2023.12.01.)
- [7] Kemény B., „Falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatok etikai kódexe,” In.: *Falugondnokság határok nélkül – A falugondnoki szolgáltatás megújításának lehetőségei hálózati együttműködések által. Módszertani összegzés és ajánlás* Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, Falugondnokok Vas és Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete, pp. 57-59. 3p., 2020
- [8] Faludi E., „A falugondnoki hálózat kiépülése,” In.: Csörsz Zelenák K. (szerk.): *Falugondnokság - a vidékfejlesztés szelíd módszere* Kecskemét: Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség, pp. 24-29., 6p., 2004

- [9] Faludi E., „A falugondnokság története,” In.: Csörszné Zelenák K. (szerk.): *Mint egy falat kenyér...Könyv a falu- és tanyagondnokságról* Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete pp. 7-12., 6p., 2013
- [10] Csörszné Zelenák K., Sümeginé Ország E., Segédlet a falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatok indításához és működéséhez, Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, 2022, pp. 1-35.
- [11] 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 60.§1) [Online]. Elérhetőség: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv> (2022.11.30.)
- [12] 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről [Online]. Elérhetőség: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000001.scm> (2022.11.30.)
- [13] Duró A., „A kistelepülésen élők szolgáltatában,” In.: Csörszné Zelenák K. (szerk.): *Mint egy falat kenyér...Könyv a falu- és tanyagondnokságról* Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete pp. 16-18., 3p., 2013
- [14] Csörszné Zelenák K., Sümeginé Ország E., Segédlet a falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatok indításához és működéséhez, Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, 2022, pp. 1-35.
- [15] Beluszky P., Kovács Z., „Települések,” In.: Kocsis K., Schweitzer F. (szerk.): *Magyarország térképeiben*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet pp. 121-138., 18p., 2011
- [16] A települések száma és népessége népességnagyság kategóriák szerint [Online]. Elérhetőség: https://www.ksh.hu/stadat_files/fol/hu/fol0013.html (2023.10.31.)
- [17] Szaló P., „Előszó,” In.: Csörszné Zelenák K. (szerk.): *Falugondnokság - a vidékfejlesztés szelíd módszere* Kecskemét: Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség, pp. 7-8., 2p., 2004
- [18] Kemény B., „A falugondnoki szolgálat alapértékei,” In.: Csörszné Zelenák K. (szerk.): *Falugondnokság - a vidékfejlesztés szelíd módszere* Kecskemét: Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség, pp. 22-23., 2p., 2004
- [19] Csörszné Zelenák K., Sümeginé Ország E., Segédlet a falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatok indításához és működéséhez, Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, 2022, pp. 1-35.
- [20] Kemény B., „Falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatok etikai kódexe,” In.: *Falugondnokság határok nélkül – A falugondnoki szolgáltatás megújításának lehetőségei hálózati együttműködések által. Módszertani összegzés és ajánlás* Kecskemét: Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, Falugondnokok Vas és Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete, pp. 57-59. 3p., 2020
- [21] Bódy É., Csörszné Zelenák K., Sándor Lenkei A., Szarvák, M., Szeder-Kummer M., A falu- és tanyagondnoki képzés oktatási programja az egyes szociális szolgáltatásokat végzők képzéséről és vizsgakövetelményeiről szóló 81/2004. (IX. 18.) ESzCsM rendelet szerint, Budapest: Nemzeti Szociálpolitikai Intézet, (n.d.), pp. 1-30.

- [22] Nemeskéri Gy., Pataki Cs., A HR gyakorlata, Budapest: Ergofit Kft., 2007, pp. 1-327.
- [23] Karoliny M., Poór J., Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. Rendszerek és alkalmazások, Budapest: Wolters Kluwer, 2017, pp. 1-612.
- [24] Hábermayer T., Varga I., Kricskovics A., Vénosz M. „A halálos tüzesetek számának csökkentése és a kritikus kockázati csoportok védelme egyszerűsített tűzkockázat-elemzéssel”, *Scientia et Securitas* 5: 3. pp. 308-322., 15p. (2024)
- [25] Kemény B., „Ki a falugondnok? Mi valójában a falugondnoki szolgálat?” In.: Csörsz né Zelenák K. (szerk.): *Falugondnokság - a vidékfejlesztés szelíd módszere* Kecskemét: [Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség](#), pp. 18-21., 4p., 2004